पाठ ५

मुहर देखी छाप सम्म

यस अध्यायमा, तपाईं सीलको रूपरेखा , उद्देश्य र कलात्मक गुणहरूको बारेमा सिक्नुहुनेछ। इतिहासको मुहरहरू को उदाहरणहरूबाट प्रेरणा लिएर, तपाईं आफ्नै मुहरहरू बनाउनु होस् तथा त्यो बनाउँन को लागि विभिन्न सामग्रीहरूको प्रयोग गर्नुहुनेछ। यस प्रक्रियामा, तपाईं मुहर , कागज र कपडा दुवै मा आफ्नो परीक्षण गर्नेछ । तपाईं पनि यो प्रक्रिया ‘अजरख’ ठप्पा छपाई(ब्लॉक प्रिंट) को वस्त्र परम्परा संग जोड़ना सक्षम हुनेछ। ब्लकहरू जस्तै तपाईंको आफ्नै मुहरहरू प्रयोग गरेर, तपाईं कागज, कपडा र अन्य सतहहरूमा तपाईंको आफ्नै प्रिन्टहरू सिर्जना गर्न सक्नुहुन्छ।

0680CH05

गतिविधि १ : आउनुहोस मुहरहरु हेरौँ

के तपाईंले कहिल्यै आफ्नो शिक्षक, विद्यालयका प्रधानाचार्य वा तपाईंको स्कूलमा कसैले मुहर र रबर स्ट्याम्प प्रयोग गरेको देख्नुभएको छ?

मुहर भएको कुनै पनि कागज वा कागजात फेला पार्न आफ्नो शिक्षकको मद्दत लिनुहोस्। यी परासन प्रश्नहरूमा छलफल गर्नुहोस्:

1. मुहर माथि को छवि वा लिखावट के हो?
2. मुहरले के बुझाउँछ?
3. मुहरहरू केका लागि प्रयोग गरिन्छ?

मोहरहरूमा चित्र प्रतीक वा लिखावट हुन सक्छ। तिनीहरूले हामीलाई व्यक्ति, समाज, राज्यहरू, संस्थाहरू र संगठनहरूको जीवन, दिनचर्या, सामाजिक स्थिति र विश्वासको बारेमा संकेत गर्छ।

मुहरहरू हेर्नुहोस् र तपाईंले देख्नुभएको छविहरू र प्रतीकहरूको अवलोकन गर्नुहोस्। तिनीहरूलाई तुलना गर्नुहोस् र प्रतीकहरूले के सन्देश दिन सक्छ भनेर छलफल गर्नुहोस्।

ध्यान दिनुहोस् कि यी सबै मोहरहरूमा विभिन्न लिपिहरूमा केही लिखित चित्र प्रतीक हुन्छ।

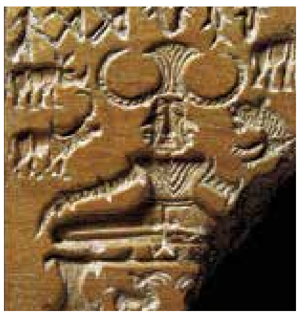

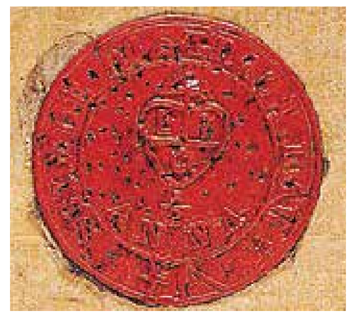

इतिहासको विभिन्न कालखण्डबाट मुहरहरू

© NCERT not to be republished

गतिविधि २ :फील्ड यात्रा

स्थानीय डाकघर मा जानुहोस् र पोस्ट-मास्टर, वा कुनै अन्य हुलाक अधिकारीलाई भेट्नुहोस् जसले तपाईंलाई डाक सेवाहरूमा प्रयोग हुने छाप हरू र टिकटहरू देखाउन सक्दछन्। पत्ता लगाउनुहोस् र निम्नको नोटहरू बनाउनुहोस्:

1. स्टाम्प वा मुहरमा प्रयोग गरिएको सामग्री।
2. डाक सेवा का प्रतीक चिन्ह।
3. अन्य जानकारी जुन मुहरमा प्रदान गरिएको छ।

अभ्यास गर्नुहोस्: आफ्नो परिवारका वृद्ध सदस्यहरूसित कुराकानी गर्नुहोस् र उनीहरूलाई कागजातहरू वा हुलाक खामहरूको बारेमा सोध्नुहोस् जसमा मुहर लगाइएको होस्। छापको विवरण र अवलोकन गर्नुहोस्, र तपाईंले फेला पार्नुभएका प्रतीकहरू र लिखावट को टिप्पणीहरू लेख्नु र रेखाचित्रहरू बनाउनुहोस्।

प्रयोग: कुनै पनि सिक्का लिनुहोस्। यो माथि एउटा कागज राख्नुहोस् र पेन्सिल प्रयोग गरेर, सिक्काको छवि नदेखिएसम्म सतहमा रेखाहरूको चिन्हहरू सिर्जना गर्नुहोस्।

गतिविधि ३ : आफ्नो मुहर आफै बनाउनु

अब तपाईं मुहरको विशेषताहरू र उद्देश्यहरूसँग परिचित हुनुहुन्छ, के तपाईं आफ्नो मुहर बनाउन प्रयास गर्न चाहनुहुन्छ?

तपाईंले पहिले यसको संरचनाबाट सुरु गर्नु पर्दछ। एउटा कागज र पेन्सिल लिनुहोस्, र आफ्नो विचारअनुसार प्रारंभिक रेखाचित्रहरू बनाउनु होस्।

चरण १ — फेला परेका वस्तुहरूसँग परीक्षण गर्नुहोस्

- केही माटो वा आटा तयार पार्नुहोस्।
- बटन, बोतल को बिरकों , लाठी, पात, सिक्का, आदि जस्ता केही साना वस्तुहरू फेला गर्नुहोस्।
- तपाईंको माटोको सतह समतल र ओसिलो बनाउनुहोस्।
- तपाईंले माटोमा सङ्कलन गर्नुभएको वस्तुहरू थिच्नुहोस् र तिनीहरूले बनाएका छापहरू हेर्नुहोस्।
- कुन वस्तुले स्पष्ट मुहर सिर्जना गर्दछ र किन, विश्लेषण गर्नुहोस्।

© NCERT not to be republished

मूल प्रतीक (लोगो) को एउटा उदाहरण

चरण २ – आफ्नो मुहर डिजाइन गर्नुहोस्

- तपाईंको व्यक्तिगत प्रतीकको सिर्जना गर्नुहोस्। यो एउटा साधारण चित्र हुन सक्छ जसले तपाईंको प्रतिनिधित्व गर्दछ - अनुहार, पात, फूल, फल, वस्तु, जनावर, अक्षर, आइकन, आदि। यसले तपाईंसँग पहिल्यै भएका केही पहिचान योग्य गुणहरू वा तपाईंको लागि महत्त्वपूर्ण मूल्यहरू व्यक्त गर्नुपर्दछ।
- आफ्नो डिजाइन सरल राख्नुहोस्।

चरण ३ — आफ्नो मुहर बनाउनुहोस्

- तपाईंले देखुभएको छापहरू र तिनीहरूलाई सिर्जना गर्न प्रयोग गरिएका सामग्रीहरू एकत्रित गर्नुहोस्।
- स्कूलमा सजिलै उपलब्ध हुने विकल्पहरूबारे सोच्नुहोस्। उदाहरणका लागि, कार्डबोर्डका टुक्राहरू, माटो, जुटको डोरी, स्पन्ज, रबर, आदि प्रयोग गर्नसक्नु हुन्छ।
- तपाईंले काम गर्नुहुने सामग्रीको सतह समतल पार्नुहोस्। याद राख्नुहोस् कि यसको संरचना को सबै भागहरू समान छन् भने मुहरको छाप स्पष्ट हुनेछ।
- उपकरणहरू चयन गर्नुहोस् जुन तपाईं आफ्नो संरचना काट्न, नक्काशी गर्न र आकार दिनको लागि सुरक्षित रूपमा प्रयोग गर्न सक्नुहुनेछ।
- यदि तपाईंलाई आफ्नो डिजाइन कोर्न गाह्रो छ भन्ने लाग्छ भने, यसलाई सरल बनाउनुहोस् र तपाईंको विन्यास (डिजाइन) पूरा गर्नुहोस्।

विद्यार्थीहरूले छापहरू बनाउन र छाप्ने प्रयोग

© NCERT not to be republished

चरण ४ — आफ्नो मुहर जाँच्नुहोस्

- तपाईंको मुहर मुद्रांकनको लागि सामग्री र सतह रोज्नुहोस्। यदि तपाईंको मुहर गोलाकार छ र समतल छैन भने, तपाईं यसलाई भिजेको माटो वा आटामा थिच्न सक्नुहुन्छ जस्तै तपाईंले वस्तुहरूको साथ पहिलो परीक्षणमा गर्नुभयो।
- यदि तपाईंको मोहर समतल छ भने, रंग वा मसी लगाउन प्रयास गर्नुहोस्, र यसलाई कुनै पनि कागजमा छाप लगाउनुहोस्।
- परिणामको आधारमा, तपाईं परिवर्तन र सुधारहरू गर्न सक्नुहुनेछ जबसम्म तपाईं इच्छित प्रभाव प्राप्त गर्नुहुन्न।

गतिविधि ४ : छपाई

अब, तपाईं सँग एउटा यस्तो मुहर छ जसलाई बारम्बार प्रयोग गर्न सकिन्छ! यसमा रबर स्ट्याम्प प्याडमा मसी लगाकों हुन्छ। जब हामी स्टाम्प प्याडमा रबर मुहर थिच्छौं, यसमा मसी लगनेछ जुन थिचेर कागजमा मुद्रित हुन्छ।

मुद्रणको धेरै फरक परम्परागत प्रक्रियाहरूमा ए देख्न सकिन्छ। हात बाट गर्ने छपाई प्रक्रियालाई हेरौं, किनकि यो तपाइँसँग परिचित रबर स्ट्याम्पहरू र तपाईंले बनाउनुभएको मुहरहरूसँग एकदम मिल्दोजुल्दो छ।

यो एउटा नक्काशीदार काठको ब्लक हो। उन भागहरूमा ध्यान दिनुहोस् जहाँ ढाँचा उठाइएको छ। यो ब्लक सावधानीपूर्वक एउटा कलाकारद्वारा कुँदिएको छ जुन काठको नक्काशीमा माहिर छ। के तपाईंको वरपर सिकर्मी र काठका नक्काश बनाउने कलाकार छन्?

तिनीहरूलाई भेट्नुहोस् र यो चित्र देखाउनुहोस्, तिनीहरूलाई सोध्नुहोस् कि यस्तो टुक्रा कसरी कुँदिएको छ। प्रयोग गरिएका उपकरणहरूको बारेमा सोधपुछ गर्नुहोस् र यसलाई हस्तरेखाबद्ध गर्न कति समय लाग्नेछ, यस बारेमा सोधनुहोस। यो काठको ब्लक कपडामा मुद्रणको लागि प्रयोग गरिन्छ। यी कपडाहरूलाई ह्यान्ड ब्लक प्रिंटेड टेक्सटाइल भनिन्छ।

ह्यान्डब्लक प्रिन्टरको तस्वीर हेर्नुहोस् र मसी गरिएको ब्लकलाई सावधानीपूर्वक कपडामा राख्नुहोस्। एउटै ब्लक निरन्तर ढाँचा सिर्जना गर्न बारम्बार प्रयोग गरिन्छ। उनी अजरख नामक विशेष कपडा बनाइरहेका छन्, जुन गुजरातको कच्छमा प्रचलित छ।

के तपाईंलाई लाग्छ कि तपाईं आफ्नो मुहरको साथ एउटा ढाँचा सिर्जना गर्न सक्नुहुन्छ? तपाईं अर्को मुहर पनि सिर्जना गर्न सक्नुहुनेछ जुन निरन्तर ढाँचाको लागि उपयुक्त छ। केही संरचनाहरू बनाउनुहोस् र तिनीहरू को प्रयास गर्नुहोस्।

© NCERT not to be republished